

odražava njezino osnovno obilježje. To je knjiga sastavljena na način almanaha, takozvanih anala, kalendara ili godišnjaka, koji su veoma popularni u mnogim zemljama, odnosno na način koji se može uporediti sa strukturom kod nas vrlo popularnoga takvima u izdanju Rijaseta Islamske zajednice u Sarajevu. Razlika je u tome što je uloge mnogobrojnih autora na sebe pereuzeo sam Mandžić i što je u pitanju dekadni, odnosno desetogodišnji anale.

Knjiga je podijeljena na četiri dijela: 1. Pojedinač, porodica, kako organizirati zdravi život...; 2. Kako se kloniti zla; 3. Pogled u Bosnu, 4. Opće teme, s bilješkom o autoru.

Izbor tema koje Mandžić tretira je veoma raznolik (od islamskih stavova o ishrani djeteta do bavljenja stresom i krvnim pritiskom, od kontrole rađanja i prednosti dojenja do dobrih komšijskih odnosa, od porodičnih tema do odupiranja porocima duhana, alkoholizma, kockanja, praznovjerja, AIDS-a, samoubistava, od geneze srpskog terorizma i Srebrenice kao najveće grobnice do slova o bosanskom jeziku, od slova o ekologiji do bavljenja pitanjima eutanazije, od pripovjedanja o Merjeminom sinu Isau, a.s., do napada na Ameriku i napada na Irak. Čak 45 tekstova i isto toliko 45 temeljito obrađenih tema.

Knjiga se može čitati na razne načine. Može redosljedom, može preskakanjem, može selektiranjem tema prema njihovom popisu u sadržaju, može vodoravno i uspravno, ali kako god se čitala, ona mami da se sva pročita. To je knjiga za dugo čitanje i vraćanje pročitanim tekstovima, tako da treba zauzeti mjesto na kome se drže knjige koje su uvijek pri ruci.

Shodno strukturiranju same knjige, u ovom osvrtu je zgodno vratiti se još nekim detaljima iz već spominjane bilješke o autoru.

Habib Mandžić je rođen u Gladovićima, općina Srebrenica (1957. godine).

Završio je petogodišnju Gazi Husrevbegovu medresu u Sarajevu, a potom Filozofski fakultet u Prištini (engleski jezik i anglo-američka književnost). Od 1986. do 1992. godine je bio profesor engleskog jezika u Srednjoškolskom centru u Srebrenici, a uporedo je taj jezik predavao i srednjoškolcima u Bratuncu i Ljuboviji (Srbija), kao i odraslima

na kursovima koje su organizirali tzv. radnički univerziteti u ta tri gradića. Reklo bi se, sasvim uobičajena, ali, zapravo, veoma karakteristična biografija.

Takva je i ova knjiga.

Isnam TALJIĆ

KNJIGA KOJA UČI I BRANI OD ZABORAVA

Nela Beran: Foči, roman,

Nakon zapažene knjige novinsko-historijskih zapisa Sarajevu, lirski umivene i izbrušene, posvećene sarajevskim vjerskim, kulturnim i inim spomenicima, Nela Beran nam nudi novo, po obimu manje, ali izuzetno vrijedno djelo, uz spoznaju da je literarni žanr dominantan nad dokumentom. Ova nova knjiga zapisa, koju autorica ostavlja u amanet Foči i nama, uz druge spoznaje ima i dodatnu vrijednost: dobili smo dokument koji će spasiti od zaborava šehar sa obala Drine i Čehotine, koji to danas više nije iz poznatih razloga. U jedno sam najsigurniji: pred nama je djelo koje će mnoge znalce književnosti i povijesti primorati da se osvrnu i najozbiljnije pozabave književnom i dokumentarnom zaostavštinom ove sjajne spisateljice.

Još na samom početku, kao ulaznicu u Foču, Beranova nam nudi raskoš ljepote pisane riječi: "Razapeti tanki bez posluži Behzatu da naslika svjetlost. Kistom svojim nanese na njega smaragd Drine i Čehotine, što ga one pokupiše na putu kroz planine...", koje, zapisat će spisateljica domalo, "uokviriše svjetlost rasprslu do bola – Foču!"

Bez dvojbe, Nela Beran novim zapisima ostavlja još dublji trag iza sebe. Svoj prepoznatljiv znak nastavlja utiskivati u bjelinu hartije, čitajući znakove iz kamena i vremena. Po datumima objavljenih knjiga i raznovrsnosti ranije publiciranog, stiče se dojam kako je

stvarala i onda, kada je šutke prolazila Bosnom kroz gradove. Objavljeno nam odmah kazuje kako je takvo zatišje Beranove bilo prije uskličnik ili upitnik negoli puki muk ili, ne daj Bože, nemoć pred takvim izazovom vremena. Nije li tako bilo i u vrijeme pisanja ove knjige (1978. i 1979. godine), kad se moglo dogoditi sve drugo, samo ne i šutnja. Vremena je bilo i za neke promijene, ako ih je trebalo biti, ali sasvim je jasno kako je sve urađeno po mjeri vrsnog istraživača, podastrto povijesnim činjenicama ili narodnim predajama, a odmah potom, sve je prošlo kroz ruke majstora pisane riječi, sjajnog liričara, raskošne ljepote jezika iz vremena kada su nastajali i opstajali fočanski vjerski i sakralni objekti.

Nela Beran je umakala pero u mastilo pobožnosti, da bi najtanahnijim emocijama, vrhom srca, oslikala čudesno lijepu Aladžadžamiju i njene fočanske sestre, uz tamošnje druge vjerske i sakralne objekte, te plemenitost koju sa sobom nose pobožni ljudi, koji, gradeći dobro drugim ljudima i sebi, na ovom svijetu produžuju ovozemaljski život ahiretskim ili, jednostavno rečeno, otvaraju put u dženetske ljepote. Ovo djelo Beranove je poetski biser u ovakvoj branši književnog izražavanja, takvog sjaja kakav se rijetko sreće u bh. literaturi.

Dakako, može se i drukčije protumačiti, a opet isto kazuje: ovo je knjiga koja uči!

Mustafa SMAJLOVIĆ

LJEPOTA PJESNIČKOG VEZA IZ RAHIMINE SEHARE

Rahima Halimanović – Šehić: „Žar ognjišta“, poezija

Nakon zapaženog pjesničkog prvjenca „*Dušom sevdaha*“, **Rahima Halimanović – Šehić** čini i drugi literarni iskorak sa novom zbirkom poezije, koju ispisuje besprijekorno čista duša

bosanske žene. Kako u ovom vremenu utrke za modernijim književnim izrazom, u kojoj se nerijetko vrijednosti mjere i odmjeravaju „*kompjuterskim promišljanjima*“ nego li emocijama, a potom snagom riječi, odmah na početku da posvjedočim: ova stihobirka nije za bezdušne!

Spoznaja pjesnikinje je nepobitna:

„*Slutiš li, šta je gore od gladi?*

Šta je još gore od bijede?

Znaš li da je to čovjek bez duše,

kog đavoli vode, a zli slijede!“

Dakle, nije svačije da čita ovakvu poetiku, kao što nije svačije da joj sudi i presuđuje. Jednostavnorečeno, stihovi Rahime Halimanović – Šehić traže posve iskrenog (i)šćitača, jer i oni su plodovi iskrenosti njihovog tvorca.

U odnosu na prvjenac, koji je osebujan pjesnički vez posvećen gotovo isključivo izvornoj bosanskoj pjesmi - sevdalinci, druga Rahimina stihobirka je po formi književnog izraza, stila, pa i zanatske obrade stiha, nešto drugačija, ali izvorište im je jedno: čistota poetike bosanskog folklor!

Doduše, u novoj literarnoj ponudi, Halimanovićeva – Šehićeva je i pjesničkom formom djelimično drugačija u dva od četiri ciklusa, koje neraskidivo spaja nit prepoznatljivog stihoveza poetese. Tako ona pokazuje i svoju stvaralačku raznovrsnost, posebno sa osvrtom na ciklus „Obmana“, ali uvijek prije izvornost, iskrenost i čistotu pjevanja naše bosanske žene, koja je rođena na komotnom, izvanurbanom prostoru, daleko od skučenosti mjesta, vremena, pa i pjesničkog izraza.

Raspjevanost i raznovrsnost opjevanog (zavičaj, djetinjstvo, mladost, dragi likovi, priroda, predmeti kao dragulji prošlosti itd.) jesu odlika vedre i široke Rahimine duše. S druge strane, kako pjesnikinja proživljava tegobne događaje, kao što je nenadoknativ gubitak najdražih (supruga, roditelja i drugih dragih ljudi), tako i piše, pa otud se može kazati kako su njene pjesme lična karta njenog plemenitog bića. Kipte od emocija, da ne kažem suza, ali su uvijek u dosluhu s rimom ili zvukom koji odražava punoću i ljepotu pjesme. Stihovi su, bez dvojbe, čisto ogledalo u kome ništa nije

izopačeno, sve se lijepo vidi i sve je realna slika tradicionalnog pjevanja. Najposlije, imamo još sigurniju spoznanju: gotovo sve što je zapisano, autentičan je diktat Rahiminog srca. Stiče se dojam kako je ona samo zapisivala život, na najljepši način – poezijom!

Da sve bude razumljivije za širi krug čitalaca, a pitko i lahko za dušu i uho, pjesnikinja je izabrala put jednostavnosti (čitati: najjednostavnijeg pjesničkog izražavanja!), kojim se brže i lakše stiže do izvorne ljepote! Spoznaja da je sve razumljivije i ljepše što je jednostavnije, ima i svoju dubinu nad kojom se možemo ogledavati, jer ništa nije zamagljeno. Mudrost počinje tamo gdje jasno prepoznavamo sebe, svjesni da odmah prestaje udaljavanjem od drugih. Kada je riječ o ovakvoj pjesnikinji, tu nema nikakve dileme: Rahimine pjesme zbližavaju ljude, vremena i prostora. Njihova ljekovitost je u ljubavi, kojom poetesa grli svijet oko sebe, svjesna da su jedino sretni oni koji ne znaju da mrze. Otud stihovi Halimanovićeve – Šehićeve jesu onaj ljepši vez, pa i na mahrami od mašte:

*„Gradih duši kulu od mašte,
kakvu još niko vidio nije...
Ruže caruju bogastvom bašte,
u njoj se jato leptira krije...“*

I jesu biserna niska:

*„...Bistra se rosa po lišću niže,
K'o biseri djevojci na vratu.
Ostvarenje želja sve mi bliže,
ja i ne sanjah dvorce u zlatu...“*

Poput vrijedne vezilje, Rahima „veze“ stih po stih, s takvom ljubavlju da imamo pred sobom samo njenu „mustru“ nježnog, višebojnog, prepoznatljivog veza. U sveukupnom mozaiku „izvezenog“, možda i ima nekih nepovezanih niti, preskoka, ali na kraju krajeva, dojam je jasan: originalno je djelo poetese – vezilje!

U nekim pjesmama, posebno onim koje su ljepši izlet u djetinjstvo i mladost, stiče se dojam kako čujemo Rahimin uzdah, koji je opet bio ona svilena nit za povezivanje sjećanja i uspomena.

Tamo gde tuga oprhva poetesu, ona je tkalja bola i neprebola, po mjeri ucvijeljene duše, ali sve je opet njen „ručni rad“, protkan tako kako je boli, ili tako kako je najbolje znala. Takve pjesme, koje su obojene bolom, sjetom, žalom

ili uspomenom, daju nam i odgovor na pitanje otkud naslov stihobirci „Žar ognjišta“. Ratno zlo je i ovoj pjesnikinji „ugasilo“ rodno ognjište, (ostala je i bez zavičaja!), ali žar je ostala. Grije žarom pjesme. Ova knjiga, uz sve druge spoznaje, sačuvaće vatru koja je grijala poetesu u mladosti.

Poetesa bježi u sjećanja, jer još jedino tamo je ono čega više nama:

*„Kofer stari na tavanu žuti,
Po njemu prašina pala.
Glas mi se iz prošlosti javi,
Kada sam kraj njega stala...“*

U ovoj obimnoj ponudi stihovlja, brižno čuvanog u Rahiminoj bogatoj pjesničkoj sehari, mogli bi probrati još puno stoga lijepog za naša najosjetljivija čula. Pa i onda, kada pojedine pjesme, koje su prije uzdah nego li metafora, zazvone u uhu kao puko rimovanje, u cjelokupnoj spoznaji kako je cijela knjiga ruznica poetskih dragulja po onoj „proberi što je za tvoju dušu!“, daje mi za pravo da kažem kako će ove pjeme na najljepši način gasiti čitalačku žeđ za ovakvom poetikom.

Mustafa SMAJLOVIĆ

KNJIGA KOJU SU ISPISALI RAT I OSVJEŠĆENJE

Esad Kuskunović: „Ratovi, kušnje i opomene“, roman

Najnoviji rat je donio još jedan dragocjen rukopis, uvjeravajući nas kako je vrijeme stradanja (ljudskih života i dobara) bilo i vrijeme (umjetničkog ili dokumentarnog) stvaranja. Dakle, još jedno djelo nastalo nakon „nametnutog“ promišljanja, iz inata, ili kao zdrava reakcija, prema tom planetarnom zlu kojeg čovjek priređuje čovjeku.

Bilo je i biće još stvaralaca koji jednostavno neće, ili ne mogu prešutjeti ili preboljeti bol ratnih rana, koje pisana riječ pozlijeđuje ili im

je mehlem za bezbolno zarastanje, uz svu drugu spoznaju zdrave poruke i pouke. Ima nemali broj velikih i malih djela, koja su inspirisana takvom tragedijom, ali zasigurno, Esad Kuskunović je ponudio posve nesvakidašnje štivo, koje ima u isto vrijeme i književnu i dokumentarnu vrijednost. Pa ipak, rukopis naslovljen „Ratovi, kušnje i opomene“, drugačiji je od drugih i sličnih, prije svega i između ostalog, po načinu izražavanja, pristupa problemu rata i ratova, tematici, vremenu i prostoru.

Da nije bilo najnovijeg rata u njegovoj rodnoj Bosni, priznat će Kuskunović, nikada ne bi bio pisac, bar ovakvog rukopisa ispisanog dobrim dijelom u prvom licu.

Dakle, ovakvo djelo, kojeg zbog specifične forme izražavanja možemo prihvatiti i kao književni dokument, jeste odazov izazovu, kojeg jednostavno nije mogao izbjeći.

Pisac na samom početku „priznaje“ kako su ga razmišljanja u ratu, o ratu, ostavljale posve budnim. Nije bilo sna. Ili bilo je: „Bio je to budan san!“

U najtežem vremenu, u biološkoj borbi za opstankom i ljudskom promišljanju, kako preživjeti, pa tek onda kako i kada pisati, on zalihu snage dobija u vjeri i vjerovanju. Piše: „I kada čovjek posrče, vjera i molitva ga uspravljaju. Čine ga jačim i onda kad je najslabiji“.

Dakle, pisanje u vrijeme umiranja, podastrijeto spoznajom kako se ništa ne događa mimo Božije volje, itekako je pomoglo piscu da istraje u naumu, te da nam ponudi dokument potkrijepljen istorijskim činjenicama, kakve rijetklo srećemo u sličnim štivima.

Otud je Kuskunović najmanje puki promatrač rata u BiH i genocidne nesreće naroda kome pripada, te najozbiljnije prihvata ulogu istraživača i analizatora svih ratova na planeti zemlji, a samo radi odgovora na pitanje: zašto ratovi i ubijanja? Vrijednost ovakvog obimnog romanopisa i dokumenta u isto vrijeme, jeste Kuskunovićeva umijeće da na svoj način, istraživačkim izletom u vijekove, čak i u vremena prije nove ere, dokuči istinu o ratovima. Jedan od ciljeva autora je bio kako uočiti porijeklo zla kojeg nose sa sobom ratovi, te odgonetnuti otkud toliko zla u ovo naše doba civilizacije, koju, vidjećete, Kuskunović s

razlogom svrstava u najokrutniji i najkrvaviji period čovjekovog života na planeti.

Najmanje slučajno Kuskunović, satirično, tragikomično, ali i uz autentične primjere, činjenice, dokumente i izjave, po zlu i dobru spaja i razdvaja plemena Dotara, Trotara i Juja, sa „divljacima“ modernog doba. Kroz prizmu svjesnog i nesvjesnog, istraživač u piscu oslikava likove Sobe, Jade, Ajle i drugih, kako ih on naziva, njihove grijehove ili vrline, ovisno kojim plemenu pripadaju.

Pažljivi iščitac će lahko prepoznati aktere zla ili dobra u minulom ratu na našem užem i širem okruženju. Religioznost čini čisto ostrvo ovog rukopisa, na kojim je i odgovor kako pomiriti narode i zaustaviti ratove. Bog jedan za sve i Jedini, kako kazuje Časna Knjiga u koju nejma sumnje, znade jedino sve. Zadnja Objava, zapisaće Kuskunović, je poslana za sve narode na planeti, ona ukazuje na pravi put, ali dok je Čora (slijepih!) biće i zla kavo su ratovi.

Dakako, autor sve podastire, slikovitim primjerima i svojim, neobičnim pripovjedačkim kazivanjem.

Dakle, pisac je čvrsto u svom vremenu, krvavom zbiljom koja se zove rat, ali se uzdiže i iznad svog vremena i priostora, čini pomake duge vijekovima i milenijama, povezujući ih potkom (kako je bilo?) i osnovom (kako bi moglo biti i kako jeste?), te i tako daje onu pravu dimenziju vrijednosti ovog štiva, kome je mjesto, i radi religioznosti rečenice, na probranom ili posebnom mjestu u našim bibliotekama i domovima.

Jer doista, ovakva knjiga nije za svačije ruke. Čistotom misli i istine, zavređuje da se privije na grudi svakog bosnoljupca, jer je prije svega za njega napisana.

Ona je porukom i poukom otrežnjenje za neukog. Putokaz za zalutalog... Ona otvara oči žrtvama neupućenosti i žrtvama u minulom ratu.

Knjigu „Ratovi, kušnje i opomene“ ispisalo je znanje, ali istina i dobrota. U njoj nejma mržnje i to je najljepše.

Esad Kuskunović je patriota, čijem je srce je u dosluhu sa razumom ispisalo i ove rečenice: „Po svemu sudeći Bosna je bila, jeste i biće

planetarni uzorak, znamenje za razumijevanje, znak za upućivanje na pravi put. Dakle, Bosna je pilot projekat današnjoj civilizaciji. Kome danas nije jasno šta je Bosna, taj mora otići na Slatko ćošće na Bašćaršiji u Sarajevu, u podne, pa slušati glasove ezana i zvon zvona sa Katedrale i Saborne crkve, jer ti glasovi i zvona zovu one koji vjeruju u istog Boga, da mu se mole za svoje dobro, ali i za dobro svih dobrih ljudi“.

Mustafa SMAJLOVIĆ

RELIGIOZNA LJUBAV PREMA POEZIJI

Safet Sefer: „Bijela ptica“, poezija

Safet Sefer pripada pjesnicima koji su gotovo cijeli svoj životni vijek posvetili poeziji, sa takvom odanošću, koja poprma dimenzije religiozne ljubavi i poštovanja.

Hodeći stazom više tegobnog nego li lijepog života, uspravan u svojoj iskrenosti prema pisanoj riječi, on je ostao dosljedan bojznosti i opreza od njene oštrice, ali i gord u spoznaji kako čini dušu svjetionikom u sinjim morima naših nemira.

Po Seferu, pisanje nikada nije bila utrka sa životom, već stvaralački užitak, ili lijep izazov. Njemu se nije moglo dogoditi da ga ophrva ta strašna mora, da pisanje pjesama postane navika, makar ga poput sjenke pratila pomisao kako će ga dosta toga neobjavljenog jednom nadživjeti.

Hodeći onom linijom ljutskog bitisanja, koju slijede rijetki, kako je uvijek važnije kako trajati od toga kako uspjeti, Sefer nije žurio ni u objavljivanju knjiga. Njegov pjesnički prvjenac „Majkin uranak“ je starijeg datuma, ali značajne zapaženosti, što potvrđuje i činjenica da je stihobirka doživjela čak tri izdanja.

Pisati, za pjesnika „Bijele ptice“ znači trajati od riječi do riječi, od stiha do stiha... Sve između je pobožna ljubav prema poeziji.

Svjesnost ljepote, koju sa sobom donosi lijepa riječ, ima svoju besmrtnost u zapisanom:

*„...Riječi se dušom bruse
U pjesmu odlažu
Poput ruha djevojačkog
U sehari čuvaju...“*

Prepisani stih iz pjesme, koja baš nosi takav naslov – RIJEČ, a koja je utopljena zlačanim ruhom jednostavnosti, ima i svoj „svjetlucavi“ nastavak:

*„Lijepo riječi u pjesmi
Poput đerdana od zvijezda
U pamćenju svjetlucaju“.*

Seferova jednostavnost pjevanja ima svoju dubinu u kojoj se zajedno ogledaju mudrost i ljepota. Unutra je sve tako kako jeste, bez narušenosti. Dakle, slika je realistička, tradicionalnog folklora, koji je, u dosluhu sa porukom metafore, uvijek iznova svojevrsna modernost.

U ovoj punoj i bogatoj stihobirci, simboličkog naslova, koji u „prijevodu“ znači „bijela duša“ (ili besmrtna duša pjesnikove najveće ljubavi – umrle žene!), imamo pjesama koje su plodovi snažne pjesničke misaonosti, te je donekle „uznemirena“ ona uobičajena ujednačenost kod objavljivanja knjiga poezije. Na sreću, takva neujednačenost, bitno ne utiče na cjelokupni dojam kako je ovo zrela ponuda pjesnika u zreлом životnom dobu.

Ako i bude mimoilaženja u mišljenju drugih iščitača, misao Erskina Koldvera je zajedničko ušće za sve: „Nisam ništa napisao što nisam vidio, osjetio ili doživio“. Što je zapisano, to je i odživljeno, pa tek onda pretočeno u riječ.

Iz bola u riječ:

*„ Tamne noći
Sad me u sne lažne mame
Iz potaje ispijaju
Sve ljepote jave.*

U stih, koji boli:

*„Jedna ptica bijela
Oko sunca svakog
dana oblijeće.
Molim srce na peteljci
što se njiše
Da izdrži samovanje“.*

I bez datuma ispod pjesama, osjetno je da je Safet Sefer ispisivao poeziju u dugom

vremenskom periodu, ali ih je „doklesavala“ i „brusila“ zrelost životnog doba.

Pa ipak, nešto će učiniti pjesnika nemoćnim da mijenja u ovoj prilično čvrstoj knjizi pjesama podijeljenih u dva ciklusa. Dogodiće mu se to, jer je vjerno slijedio misao kako i poezijom treba zabilježiti nesreću, kako bi je budućnost izbjegla. Ma koliko takva pjesnička zadaća bila neuobičajena u ovakvoj književnoj formi izražavanja, pjesnik je ostao dosljedan da porukom i poukom „zabilježi“ rat, koji je imao snažnog utjecaja na njegovu emotivnost, pa otud i na onu najsretniju „pojavu“- gotovo sve pjesme su vrijedne hvale.

Među takvim pjesma je i ona o stradanju fočanske Aladže džamije, a ona u sebi nosi stih antologijske vrijednosti:

**„Munara nije srušena
To ona na sedždu pada
A ezan će s neba silaziti...“**

I druge pjesme, koje je rat ispisao, imaju svoju i dubinu i širinu. Što je do jučer bilo u tužnom pjesnikovom oku, to je danas u pjesmi. U pjesmi „Trenutak“ Sefer je izustio stih:

**„Miljacka šira od mora
Moja je kuća na drugoj strani
U njoj dušmani...“**

Bez sumnje, knjiga poezije „Bijela ptica“, koju su ispisali buran život i iskustvo, ima svoju dugovječnost.

Mustafa SMAJLOVIĆ